

УДК 930.1 Симашкевич:39

Кізлова А. А.,
доктор історичних наук,
доцент кафедри історії факультету соціології і права,
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»;
старший науковий співробітник науково-дослідного відділу
історії Києво-Печерської лаври та музейництва,
Національний заповідник «Києво-Печерська лавра»

ЗВИЧАЙ ЖЕРТВУВАТИ ДО ЧУДОТВОРНИХ ІКОН У ПРАЦІ МИТРОФАНА СИМАШКЕВИЧА

У статті досліджуються погляди протоієрея Митрофана Симашкевича на традицію використання вотивів та офірок у православній церковній практиці. Проаналізовано опубліковану в «Подільських єпархіальних відомостях» 1884 р. працю М. Симашкевича, де розглядається історичне походження звичаю жертвувати металеві підвіски (вотуми) та воскові фігурки (офірки) до шанованих ікон. Особлива увага приділяється аргументації протоієрея щодо походження цієї традиції, її зв'язку з ранньохристиянською практикою та спростуванню тези про виключно католицьке походження звичаю.

Ключові слова: вотив, офірка, Митрофан Симашкевич, православна традиція, народне благочестя.

Вотивні предмети з різних регіонів України, яких, зокрема, лише в колекції Національного заповідника «Києво-Печерська лавра» налічується понад 600, через викорінення практики жертвувати дари до шанованих святинь за часів радянської влади певний час після відновлення незалежності України вважалися свідченнями тісної взаємодії з латинським світом і не привертати особливої уваги дослідників [2, с. 25]. Втім, вивчення вотивних предметів набуває особливого значення в контексті сучасних культурологічних та релігієзнавчих досліджень матеріальної культури православ'я, поглиблюючи розуміння народного благочестя в українських землях, зокрема і як складової культурної ідентичності.

Протоіерей Митрофан Симашкевич, видатний церковний діяч та дослідник історії Поділля, один із фундаторів наукового поділлєзнавства [1, с. 254; 5], у статті для «Подільських єпархіальних відомостей» 1884 р., підписаній «М. С.» [7] детально розглянув питання «вотумів» (вотивів) та «офірок» у православній практиці, зокрема їх поширення в «Західному та Південно-Західному краях» Російської імперії.

Особлива цінність дослідження о. Митрофана полягає в тому, що воно ґрунтувалося на його безпосередньому знанні місцевих традицій Подільської губернії, де він народився і працював понад три десятиліття. Як професор і ректор Подільської духовної семінарії, а також член Подільського історико-статистичного комітету, він мав можливість вивчати ці звичаї не лише теоретично, але й спостерігати їх у живій церковній практиці. Участь у великій етнографічній експедиції П. Чубинського та співпраця з Південно-Західним відділом Російського географічного товариства [5, с. 254-255] свідчать про можливість надати будь-якій його науковій роботі міцну емпіричну основу. Також аналіз наукової спадщини протоієрея Митрофана надає цінний матеріал для вивчення розвитку церковно-історичної науки в Україні другої половини XIX ст., її зв'язку з етнографічними дослідженнями та богословською думкою епохи.

Мета дослідження: охарактеризувати погляди М. Симашкевича на звичай жертвувати до ікон вотиви та офірки.

О. Митрофан підкреслив, що в Західному та Південно-Західному краях поняття «вотуми» стосується особливого виду металевих підвісок, які віряни жертвують до чудотворних ікон. Дослідник зазначив, що такі підвіски найчастіше виготовляють за обітницею, проголошеною під час тяжкої хвороби, або приносяться як знак вдячності за зцілення. Вотуми, як зазначено в статті, зазвичай зображують ту частину людського тіла, яка була вражена хворобою і зцілилася після молитви перед чудотворною іконою. Найпоширенішими є зображення серця, очей, голови, рук, пальців, ніг, а іноді – повної людської фігури. Виготовляються вони переважно зі срібла у формі рельєфних пластинок, хоча трапляються також бронзові та мідні екземпляри

[3, с. 707]. Протоіерей описав офірки як альтернативу вотумам. На відміну від металевих вотумів, офірки виготовляються з жовтого воску і не привішуються до ікон, а лише покладаються біля них. Їх приносять не як обітний дар, а як молитовну жертву про зцілення від хвороби. Після завершення богослужіння офірки разом з використаним воском використовують для виготовлення церковних свічок [3, с. 709]. Найімовірніше, автор описав матеріали, способи принесення, фізичну форму вотумів і офірок та їхнє символічне значення, ґрунтуючись на особистих спостереженнях, адже саме в цій частині статті, не наводить посилань на інші публікації.

Досліджуючи походження цих звичаїв, о. Митрофан заперечив думку про його виключно католицьке походження, засновану «на томъ единственномъ основаніи, что такового не существуетъ въ Великороссіи» [3, с. 708]. Натомість він стверджував, що ця традиція сягає найглибшої давнини і була перенесена в християнську церкву від язичницьких народів. На підтвердження своєї тези він навів біблійні приклади, зокрема історію з Ковчегом Завіту в часи першосвященника Ілії [3, с. 709]. У статті не йдеться про те, чи поділяв її автор думку про неіснування звичаю в російських землях (насправді поширеного там, хоч і зі своєю специфікою: так, порівняно менше виготовлялося саме анатомічних металевих привісок [4, с. 319-325]). Аргументація о. Митрофана проти «католицького походження» практики вказує на те, що публікація є віддзеркаленням міжконфесійної напруги та спроб протиставити православну та католицьку традиції.

Дослідник також посилається на свідчення Діодора Сицилійського про те, що у всіх давніх язичницьких народів було прийнято приносити в храми зображення частин тіла, зцілених від хвороби. Подібні практики описували Арістофан та Геродот [3, с. 710]. Намагання о. Митрофана вписати вотивні практики в загальнолюдський контекст, залучаючи навіть дохристиянські джерела, віддзеркалює прагнення подолати звичування в «неправославності» звичаю.

О. Митрофан навів також докази того, що ця традиція була прийнята серед ранніх християн. Він процитував блаженного

Феодорита Кірського (†457 р.), який у творі «Лікування забобонів еллінських» писав про зображення очей, ніг, рук із золота або срібла при мощах святих як пам'ятки про зцілення [3, с. 710]. Вибір джерела особливо промовистий: твір «Лікування забобонів еллінських» якраз присвячений адаптації дохристиянських практик, що дало о. Митрофану змогу обґрунтувати християнську рецепцію язичницьких елементів як нормативну ще з перших століть християнства.

Особливе значення дослідник надав прикладу святого Іоанна Дамаскіна (†777 р.), який з вдячності за чудесне зцілення руки зробив срібне зображення кисті та приклав його до ікони Божої Матері. Ця ікона під назвою Іверська чудотворна збереглася на Афоні в Хіландарському монастирі. Також о. Митрофан спирався на приклад Барського, котрий мандрував по Святій землі в першій половині XVIII ст., котрий згадав і про Іверську ікону Богородиці, що вона «прикрашена багатоцінними каменями і монетами золотими від різних царів, князів і шляхетних осіб, дарованими за численні чудотворіння...» [3, с. 710]. Звернення до авторитету св. Іоанна Дамаскіна (центральної фігури в апології іконошанування) [6] важливе, оскільки пов'язує практику пожертвування вотивів із захистом ікон та їх шанування загалом. Примітно, що о. Митрофан використовуючи також свідчення Барського, створив історичну тяглість від патристичної епохи до XVIII ст. Згадка про те, що коштовності до ікон дарують різні царі, князі й шляхетні особи, підкреслює соціальну престижність практики й захищає її від звинувачень у «простонародності» чи забобонності.

На основі історичного аналізу протоієрей Митрофан дійшов висновку, що немає підстав вважати звичай жертвувати вотиви католицьким або таким, що суперечить духу православної церкви. Дослідник підкреслив, що цей споконвічний звичай, хоча і запозичений від язичництва, був загальноприйнятим у перших християн і завжди схвалювався святою церквою як благочестивий та сповнений глибокого змісту [3, с. 711]. Щодо офірок, то дослідник вважав їх пізнішою зміною і спро-

щенням звичаю жертвувати вотиви, що було зроблено, щоб надати більшій кількості людей можливість подякувати Богу та святим за отримані благодіяння. Навіть, якщо ця модифікація виникла в католицькій церкві, вона, на думку о. Митрофана, не суперечить духу православ'я, оскільки зміст обох звичаїв по суті однаковий [3, с. 711-712]. Підсумковий висновок о. Митрофана віддзеркалює його підхід, який знімає протиставлення «православне – католицьке» на користь більш фундаментального розуміння християнської традиції. Особливо важлива соціальна аргументація щодо офірок як демократизації практики, що робить її доступною для бідніших прошарків населення. Примітно, що навіть визнаючи можливе католицьке походження офірок, автор наголосив на змістовній єдності практик, що свідчить про намагання окреслити спільний християнський культурний простір поза конфесійними кордонами.

Отже, протоіерей Митрофан продемонстрував критичне ставлення до поширеного в його часи методологічного спрощення, коли відсутність певної традиції в Великоросії автоматично розглядали як доказ її «неправославності». Дослідник протиставив поверхові судження (засновані лише на географічному поширенні) поглибленому аналізу. Замість того, щоб приймати на віру твердження про католицьке походження традиції, він вдався до вивчення різнопланових джерел: біблійних, патристичних, творів античних авторів, записок мандрівників. Попри те, що о. Митрофан не висловив особистого ставлення до того, чи існує звичай жертвувати вотиви в російських губерніях, у статті фактично стверджується, що православ'я в українських землях має право на власні форми благочестя, які не обов'язково повинні дублювати «великоросійські» зразки. Його думка як досвідченого богослова та знавця місцевих традицій Поділля могла набути особливого значення для духовенства регіону, котре мало ухвалювати в своїх храмах рішення щодо описаних звичаїв у церковному житті парафії. Перспективним є пошук і дослідження праць сучасників о. Митрофана Симашкевича на подібну тематику для розширення порівняльного контексту.

Список використаних джерел та літератури:

1. Гай-Нижник П. П. Митрофан (Симашкевич) *Енциклопедія Сучасної України*. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2018. URL: <https://esu.com.ua/article-64719>.
2. Кізлова А., Крайня О. Повсякдення та емоційний світ вірян у символах і образах вотивів з колекції Національного заповідника «Києво-Печерська лавра». *Forum wschodnie. Rocznik interdyscyplinarny*. № 10. 2022. С. 25–40.
3. М. С. Обычай жертвовать к чудотворным иконам так называемые «вотумы» и «офирки». *Приложения к подольским епархиальным ведомостям*. № 33. С. 707–712.
4. Майзульс М., Зотов С., Антонов Д. Восковые ноги и железные глаза: вотивные практики от Средневековья до наших дней. М.: Слово/Slovo, 2022. 368 с.
5. Малюта О. Симашкевич (Симашкевич) Митрофан Васильович. *Українські історики. Біобібліографічний довідник. Вип. 3. Серія «Українські історики»*. Київ: Інститут історії України НАН України, 2010. С. 254–256.
6. Розумна Ю. В. Іван Дамаскин. *Велика українська енциклопедія*. URL: [https://vue.gov.ua/Іван Дамаскин](https://vue.gov.ua/Іван_Дамаскин).
7. Симашкевич Митрофан Васильевич. *Выпускники Санкт-Петербургской Духовной Академии*. URL: <https://surl.lu/gzrroz>